

Punalaevastiku tung läände

Pavel Petrov. Punalipuline Balti laevastik ja Eesti (1939–1941). Vene keelest tõlkinud Toomas Huik. Tänapäev, Tallinn, 2008. 264 lk.

Kui alustada P. Petrovi mõni kuu tagasi ilmunud raamatu lugemist korralikult esimeselt lehelt, avastab lugeja, et see pole tavapärane raamatutõlge juba ilmunud raamatust, vaid tõlge käsikirjast. Ehk siis on üks võõramaamees võtnud nõuks kirjutada eraldi raamat eesti lugejale, mis on tähelepanuväärne ja meeldiv.

Raamat tutvustab peamiselt arhiiviallikatele tuginedes NSV Liidu Läänemere laevastiku e. Punalipulise Balti Laevastiku (PBL) rolli Talvesõjas 1939–1940; Eesti, Läti ja Leedu okupeerimisel 1940. a. ja laevastiku baaside nihutamist okupeeritud aladele lääne suunas. Eraldi peatükk on pühendatud PBL arengule 1920-ndatel ja 1930-ndatel. Eesti-keskem on autor PBL tegevuse kirjeldamisel 1939. a. sügise ja 1940. a. suve sündmustes ning Leningradi ja PBL Kroonlinna baasi kaitsvate rannakaitse-suurtükiväe positsioonide nihutamisel Soome lahe suudmesse. NSV Liit pidas peaaegu kõiki Läänemere-äärseid riike oma võimalikeks vaenlasteks. Nii olid Eesti ja Soome rannapatareid koos neid toetavate laevastikega tõsiseks takistuseks Soome lahe idasoppi surutud PBL pääsemisel Läänemerele. Asjaolu, et NSV Liidu rannakaitse uued positsioonid Läänemere regioonis paigutati esmajoones Eesti saartele ja Loode-Eesti rannikule, näitab et PBL tegevuse kirjeldamisel aastatel 1939–1941 on lisaks Soomes toimunule laiemas kontekstis tarvilik suurema tähelepanu pööramine Eestile. Seega võiks raamat olla huvipakkuv ka sõjaajaloohuvilistele lugejatele väljaspool Eestit.

Eesti ajaloo seisukohalt on ilmunud raamatus uue informatsiooni osakaal silmapaistev. Esimene peatükk vaatleb Esimeses maailmasõjas räsitud Balti laevastiku püüdeid säilitada kodusõjas ja 1920. aastate alguses mingigi lahinguvõime ning selle tugevdamist järgneval

kümnnendil. Paadunud mereajaloolastele pole see võib-olla küll päris uus teave, sest siin on teistest peatükkidest rohkem kasutatud allikate-na publikatsioon, ent mereajaloos ennast mitte eriti kodus tundvale lugejale on see väga hea lühiülevaade NSV Liidu Läänemere laevastiku arengust aastatel 1918–1941.

Teose teine ja kolmas peatükk käsitlevad Eesti kohta PBL operatiivplaanides 1930. aastate teisel poolel ja PBL laevastiku sõjalist valmisolekut 1939. aastal, mis on Eesti ajalookirjanduse maastikul seni täiesti tundmatu.

Neljas peatükk annab ülevaate Eesti merejõududest aastail 1939–1940 ja võib esmapilgul mõjuda eesti lugejale ülearusena. On ju Eesti sõjaeelsest laevastikust ajalookirjanduses kirjutatud ning Eesti arhiivides leiduks sarnase ülevaate koostamiseks kindlasti paremat materjali. Siinkohal on aga hoopis põhjust hinnata informatsiooni päritolu. Peatüki 70-st viitest 48 pärinevad Venemaa Riikliku Sõjamere-laevastiku fondist R-92. Kasutatud allikate nimekirjas on nii tähistatud kaks fondi (tõenäoliselt kirjaviga), PBL staap ja luureosakond. Lugesdes tekib igatahes intrigeeriv küsimus: kust on pärit üksikasjalik info Eesti laevade liikumiste ja õpuste kohta 1938. aastal (lk. 54–55) ning 1939. a. kinnitatud Eesti mereväe operatiivplaan kohta (lk. 58–59)? Kas see on saadud koos Eesti merekindluste ja laevade ülevõtmisega 1940. a. või salajase jälgimise ja spionaaži teel varem? Raamat toob huvitavaid lisateadmisi NSV Liidu auriku “Metallist” nn. “uputamise” loosse (lk. 86–91), Soome reisilennuki “Kaleva” allatulistamise (lk. 167–169) ja Eesti kaubalaeva “Kassari” uputamise kohta (lk. 132–133). “Metallisti” uputamisest on autor kirjutanud juba 2006. a. Akadeemias ning et “Metallist” ka tegelikult uputati, kirjutab Vello Mäss ajakirja Horisont käesoleva aasta esimeses numbris.¹

Eesti lugejale on vahest huvitavam 8. peatükk Punalipulise Balti Laevastiku osast Eesti, Läti ja Leedu riikliku iseseisvuse likvideerimisel 1940. a. suvel. Laevastikule antud ülesanne blokeerida Balti riikide rannik pole ajaloolastele iseenesest uudis. Uudne on aga selle ulatus. Blokaadis osalesid peaaegu kõik PBL sõidukorras ja lahinguvõimelised laevad. Eesti, Läti ja Leedu ranniku blokeerimisele lisaks saadeti allveelaevad valvesse Rootsi ja Soome rannikule, et varakult märgata nende riikide laevastike võimalikke aktsioone. Siin väärib märkimist, et

¹ P. Petrov. Punalipuline Balti Laevastik ja Eesti 1939. a. septembris ning vahejuhtum aurikuga Metallist. – Akadeemia 2006, nr. 6; V. Mäss. Märterlaev Narva lahe põhjas. – Horisont 2008, nr. 1. <http://www.horisont.ee/node/359>

oma tolleaegse liitlase Saksamaa ja Saksamaa poolt okupeeritud Poola rannikule ei saadetud valvama ühtegi laeva.

9. peatükk käsitleb peamiselt laevastiku paiknemist uutes rajatavates baasides ja rannapatareide ehitamist. Ka siin leidub rohkelt detailirikast uut teavet. Vene impeeriumi ja Eesti rannakaitsest on eesti keeles üht-teist ilmunud, peaaegu midagi pole aga teada olnud NSV Liidu rannakaitse arendamisest 1939.–1941. a. Nimetatud peatükk täidab selle tühiku olulisel määral.

Raamatu viimased peatükid 10. ja 11. tutvustavad NSV Liidu järjest uuenenud operatiivplaan 1940. ja 1941. aasta suve vahelisel ajal, keskendudes PBL osale selles. Seega puudutab see suures osas operatiivplaneerimist Soome ja Rootsi suunal, mis olid laevastiku potentsiaalsed ründeobjektid. Loogilise lisa sellele moodustavad ülevaated PBL lahingulisest ettevalmistusest samal perioodil. Lugemise teevad huvitavaks autori kriitilised kommentaarid koostatud plaanide ja nende reaalsete täitmisevõimaluste kohta, mida võrreldes ülejäänud raamatuga on siin rohkem. Nende peatükkide materjalid on ülejäänud materjaliga kooskõlas ja sobivad hästi raamatu lõpetuseks. Mõne Saksamaa–NSV Liidu vahelise sõja mereoperatsioone käsitleva raamatuga koos lugemisel pakub see info ehk rohkemgi.

Vaadates raamatu üldist esitluslaadi, on kogu info esitatud ülima detailsusega: sündmused päevade kaupa ja kellaaegadega; laevade ja suurtükipatareide koordinaadid minutilise või isegi sekundilise täpsusega; käskkirjad koos numbritega; heidetud lennukipommide koguarv ja kaal; mürskude, õhurünnakute, meeste, sõjatehnika jm. arvud ühese täpsusega jne. Paraku pole ülimalt detailiderikas tekst alati väärtus. Üksikasjalik teave esitab lugeja mälule, keskendumis- ja üldistusvõimele kõrgeid nõudmisi. Kellel need nõrgad on, peavad arvestama raamatu pideva lehitsemisega. Raamatu loetavusele mõjub see kindlasti halvasti. Autor ei abista lugejat ka ühegi andmeid koondava tabeli või skeemiga, mille abil saanuks koormust tekstile vähendada.

Fotokoopiatena lisatud kaartide osas (lk. 128–129 vahel) on olukord parem, kuid ka siin nõuaks raamatu detailne sisu pigem autori kaasabil koostatud ja tekstiga paremini sobituvaid kaarte. Neid illustratsioonide või isegi allikapublikatsioonidena võttes on aga tegemist suurepärase materjaliga. Siinkohal soovitame lugeja tähelepanu pöörata 20. illustratsioonile (“Eesti rannakaitse Tallinna piirkonnas aastail 1938–1939”). Kahjuks ei ole kaart täielik ja andmete paikapidavust saab kontrollida vaid osaliselt. Hinnates infot suure- (üle 200 mm) ja keskmisekalibriliste patareide (100–200 mm) kohta numbriga 1.–9., 11., siis järeldub, et numeratsioon ühtib Eesti rannakaitse süsteemiga,² kuid üksikutena on patareide numbrid märgitud valesti, v. a. nr. 1 Aegnal. Tähtsam on aga patareide asupaikade ja laskekauguste võrdlus. Lehekülgedel 177–179 ja 182–186 toodud andmed Eesti patareide kohta, mis said PBL-le teatavaks pärast patareide äravõtmist Eesti mereväelt, ning Eesti mereväe enda dokumendid näitavad natuke teistsugust pilti.³ Raamatus Haabneemele paigutatud patarei nr. 8. õige nr. oli 7. ja see asus tegelikult u. 2 km lõunas Mädurannas, nr. 11. õige number oli 8. ja asus u. 3 km kagus Leppneemel. Teiste asupaigad on õiged. Valesti on märgitud patarei nr. 11. (raamatus nr. 9.) laskekaugus ja suurtükkide kaliiber. 1939. a. sügiseks oli 120 mm kahurid asendatud (vähemalt kahe) 152 mm-stega ning vastavalt suurenes ka laskekaugus – 10,6 km-lt 19,9 km-ni (109 kaabeltaud).⁴ 7. patarei (rmt. kaardil 8) laskekaugus jäi samaks, kuid rannakaitse n.-ö. kõige seespoolsema patareina polnud laskekauguse suurendamine ka eriti vajalik. Aegna 3. (rmt. kaardil 2.) patarei laskekaugus on ülehinnatud, 17 km asemel oli see 14,6 km (80 kaabeltaud). Naissaare 4. (rmt. kaardil 5) patarei laskekaugus on õige – 11,3 km. Rohkem infot kaardilt välja lugeda ei õnnestunud, kuid võrreldes kaarti 1939. a. Eesti vallutamise planeerimise käigus koostatud Eesti rannakaitse ülevaatega, järeldub, et see langeb kaardi infoga kokku.⁵ Nii võib lisada, et ka teiste patareide laskekaugusi oli alahinnatud. Kõige suurema,

² H. Gustavson. Merekindlused Eestis 1913–1940. Tallinn, 1993, lk. 25 (Vene impeeriumi aegne numeratsioon), lk. 83 (Eesti Vabariigi aegne numeratsioon).

³ ERA, f. 527, n. 1, s. 1619, l. 2. Merekindluste suurtükid, laskemoon ja helgiheitjad. Täiesti salajane, 1938; M. Õun. Eesti Merekindlused ja nende suurtükid 1918–1940, Tallinn, 2001, lk. 9, 43.

⁴ M. Õun. Eesti Merekindlused ja nende suurtükid 1918–1940, lk. 35.

⁵ Vene Föderatsiooni Sõjamerelaevastiku arhiiv, R-92-2s-458, l. 34-37. Svedenija ob Èstonskix ukrepļjonnyx rajonax (standartnõx, beregovyx ustanovkax i zaščite PVO), aèrodromnoj seti, količestve aviatcii i ejo dislokacii.

Aegna 305 mm patareil (rmt. kaardil 1) oli see 26,8 km asemel 38 km või rohkem,⁶ Aegna 152 mm patareil (rmt. kaardil 3) 12, 8 km asemel vähemalt 16,8 km (92 kaabeltaud). See võrdlus näitab, et PBL luureosakonnal puudus täpne informatsioon Eesti rannapatareide laskekauguse suurendamiseks tehtud tööde kohta 1930. aastatel.

Paljutäenduslik on ka 27. illustratsioon ("PBL-i tegevuspiirkonna laienemine Balti merel 1940. aasta suvel"). Kõige tumedam ala näitab NSV Liidule kuulunud ala enne Talvesõda (vasakpoolne tume ala on Hanko poolsaar, mille Soome oli sunnitud NSV Liidule rentima alles pärast Talvesõda). Kitsasse lahesoppi surutud agressiivse ja ennast vaenlastest ümbritsevana tundva suurriigi soov püüda endale kuuluvat mereala nõrgemate naabrite arvel tunduvalt laiendada oli ju vaid aja küsimus!

Ülimalt detailse infoga liialdamine häirib enim 9. peatükis, kus vaatluse all on rannapatareide rajamine. Patareide numbrite, kaliibrite, planeeritud asukohtade ja kõigi nende muutmistest rägastikku eksitamise asemel võinuks lugejale pakkuda mõne üldistava tabeli planeeritud ja tegelikult valminud patareide kohta koos detailse tehnilise informatsiooniga ning vabastada tekst sellest ballastist. Samuti võinuks seal eraldi olla märgitud ülevõetud senised Eesti patareid. Skeemidena oleks olnud tunduvalt ülevaatlikum esitada näiteks Balti mereväebaasi koosseis 22. juuni 1940. a. seisuga (lk. 177), Balti mereväebaasi 5. juuli 1940. a. (lk. 194) ja "Baltimaade" rannakaitse struktuur 10. septembri 1940. a. seisuga (lk. 200) jne. Pealegi hõlmab viimane tegelikult ainult Eestit, mistõttu oleks sõna "Baltimaade" asemel parem kasutada sõnapaari "Balti mereväebaas". Ka näiteks raudteevedude statistikaga (lk. 211) olnuks märksa mugavam tutvuda tabeli vormis. Tekstist kogu väärtusliku info "väljapigistamine" on jäetud lugeja enda hooleks, mistõttu raamat mõjub kohati allikapublikatsioonina.

Teise asjaoluna, liigse detailsuse kõrval, häirib lugemist teksti kohatine halb sidusus ja esitatud info vähemalt esmapilgul näiv vastuolulisus. Suur osa infot on allikdokumentidest teksti otse ümber kirjutatud, arvestamata lugeja võimet sellest aru saada. Allikdokumendi tekst ei pruugi ilma lisateadmisteta alati mõistetav olla ning eeldaks autoripoolseid selgitusi või kommentaare, mille kohta tooks mõningaid

näiteid. Näiteks lk. 164 loetletud seitsmest Balti riikide rannikut hõlmanud PBL blokaadi piirkonnast neli katsid Soome lahte: selle põhjarannikut, lõunarannikut NSV Liidust Keri saareni ja Keri saarest Soela väinani ning Soome lahe lääneosa. Esimesed kolm haarasid geograafiliselt kogu Soome lahe ja seetõttu jääb esialgu arusaamatuks, mida peetakse silmas veel "lääneosaga". Alles piirkonnaülemate ametikohtade võrdlemine viib mõttele, et Soome lahe lääneosa all tuleb ilmselt mõista Naissaarest läände paigutatud PBL eskaadrit (lk. 164), sest piirkonnaülemaks oli eskaadri ülem kontradmiral N. Nesvitski, samal ajal kui geograafiliselt kattuva Keri saarest Soela väinani ulatuva rannikuala eest vastutas Balti mereväebaasi ülem kontradmiral S. Kutšerov.

Lk. 164 on kirjas, et Eesti, Läti ja Leedu ranniku blokaad algas 15. juunil 1940. a. ja kuulutati lõppenuks 21. juunil 1940. a. Nii konkreetne väide vajanuks selgitust, sest ülejäämisel leheküljel kirjeldab autor PBL kergsalga näitel segadust operatsiooni lõpetamise ajast arusaamise ja tsiteerib kergsalga ülemat: "...tegelikult lõpetati blokaad laevastiku staabi loata" ning viimane kergsalga alus, hävitaja "Lenin", naasis Liepājas 23. juunil 1940. a." Tekib ka küsimus, kas blokaadi alguseks saab lugeda 15. juunit 1940. a., kui Soome reisilennuk "Kaleva" lasti alla 14. juuni päeval (lk. 167) ja blokaadis osalevad laevad pidid asuma positsioonidele 14. juuni õhtuks (lk. 162)?

Blokeerimisoperatsiooni juhtimises esinenud puuduste kirjelduses lk. 166 on juttu PBL staabi korraldusest hävitajate "Gordõi" ja "Storoževoi" saatmiseks Kroonlinna ja liidri "Minsk" saatmiseks Riiga. Kirjeldus Eesti ja Läti sõjaliste objektide hõivamisest lk. 171 lõpeb lausega: "Näiteks tulid liinilaev Oktjabrskaja Revoljutsija, 3. hävitajadivisjon ja vahilaevadivisjon Tallinna reidile, hävitaja Gordõi ning allveelaevad S-1 ja S-3 aga heitsid ankrudaugava suudmes." Selgusetuks jääb, kas Väina (Daugava) jõe suudmesse saadeti ikka "Gordõi", või hoopis "Minsk"? Täpsustuseks nii palju, et Väina suudmesse saadetud laev heitis ankrusse jõe ääres paiknenud Läti presidendi residentsi juurde.⁷

Blokaadis osalema pidanud PBL lennuüksuste 12. juunil 1940. a. antud ülesannete loetelu (lk. 160–161) lõpeb lausega: "Analoogiline valvekohustus pandi 61. lennuväebrigadile."

⁶ Erinevate allikate andmetel, mille võrdlev analüüs ei ole käesoleva retsensiooni ülesanne.

⁷ Läti ajaloolase Juris Ciganovski suuline informatsioon.

Rohkem sellest üksusest kahjuks juttu ei ole. Ka puudub 61. brigaad blokaadist osa võtnud üksuste loetelust (lk. 165). Autori kasutatud dokument on avaldatud 1999. a. ajakirjas Tuna.⁸ Kellel asja vastu sügavam huvi, võib sealt saada ülevaate kõigi blokaadis osalenud lennuüksuste ülesannete kohta ja tutvuda veel mõne raamatus kasutatud allikaga originaalkujul. P. Petrovi selgitus (lk. 47) venekeelse lühendi *op* kohta (*po operativnomu planu* – operatiivplaani järgi) käskkirjade nimetustes aitab jälile saada ka ühele väikesele veale ajakirjas Tuna (lk. 24) avaldatud dokumendis “29. septembriks 1939. a. kavandatud operatsiooni “Vulkaan” plaan.” Käskkirja numbriks on märgitud “4/ON.” P. Petrovi järgi on õige “4/OP”.

Segadusi tekib ka maaväeüksuste käekäigu jälgimisel. Näiteks lk. 206 on 7679-mehelise 3. üksik-laskurbrigaadi PBL alluvusse määramise kuupäevana antud 6. september 1940. a., paar lehekülge edasi (lk. 208) on selleks aga hoopis 9. oktoober 1940. a. Samalt leheküljelt võib lugeda, et sõjalaevastiku rahvakomissar N. Kuznetsov muutis kaks nädalat hiljem meelt ning soovis kõnealusest brigaadist loobuda. Tagajärgede teadasaamiseks peab kaks lehekülge “tagasi lugema” – kust selgub, et N. Kuznetsovi 30. septembri 1940. a. käskkirjaga moodustatud Saare- ja Hiiumaa maismaakaitse ja dessanditörje kava väljatöötamise komisjoni ülemaks määrati 3. üksik-laskurbrigaadi ülem, kes detsembri keskpaigas 1940. a. esitas PBL staabile aruande. Järelikult pidi 3. üksik-laskurbrigaad jääma ikkagi PBL alluvusse. Samas jääb ebaselgeks brigaadi PBL-le allutamise kuupäev. Siinkohal tekib asjahuvilisel lugejal küsimus, kas kõrvalepõige N. Kuznetsovi meelemuutuse kirjeldusega on ikka nii vajalik, ja kui on, pidanuks autor selle ülejäänud tekstiga paremini siduma. Vastasel korral peab lugeja Tootsi kombel “rosinaid saia seest taga ajama”.

Teksti kooskõla ning eri peatükkides esitatud järelduste vasturääkivust saab ette heita ka raamatule tervikuna, väljudes ühe peatüki raamest. PBL lahingulist ettevalmistust ja õppusi käsitlev 2. peatükk lõpeb autor järeldusega (lk. 26): “Järelikult ei olnud PBL 1939. a. valmis lahingutegevuseks. Kujukalt näitas seda

Nõukogude-Soome sõda talvel 1939–1940.” See ei ühti aga sugugi autoripoolses raamatu kokkuvõttes (lk. 240) PBL-le antava hinnanguga, kus öeldakse: “Ajapikku aga sai esimestel viisaastakutel kvantitatiivselt ja kvalitatiivselt tublisti tugevnenud Punalipulisest Balti laevastikust võimas strateegiline koondis, millele olid jõukohased nii kaitse- kui ka ründeiseloomuga ülesanded.”

Kolmanda puudusena tuleks esile tuua osade mõistete ebaselget kasutamist või selgitamata jätmist, mis detailide ja spetsiifiliste mõistete poolest rikkas tekstis vahest rohkemgi tunda annab kui tekstis, kus neid on vähe. Asjatundmatule lugejale esmapilgul lihtsalt üldmõistetena tunduvatest sõnadest *eskaader*, *kerksalk* ja *koondis* esimese kahe kohta selgub (lk. 21), et nende all peetakse silmas siiski kindlaid üksusi. Terminit “koondis” on aga tarvitatud nii üldmõistena, sõna “üksus” sünonüümina (lk-d 20, 53, 97, 139 jne.) kui ka kitsamas tähenduses (lk. 104, 157, 163 jne.). Kahjuks jäävad nii autori- kui ka toimetajapoolse selgituseta mitmed erialamõisted: võrktõke (lk. 14, 44 jne.), manööverbaas (lk. 14, 96 jne.), allveelaevavõrk (lk. 35, 37), tabelirelvastus (lk. 51), tulesektor (lk. 50, 58, 118, 187), tuleriba (lk. 184–185, 209), tõstenurk (lk. 57, 184 jne.), laskumisnurk (lk. 184–185), tiitelnimestik (lk. 211). Osade terminite tähenduse mõistmine pole sõjandusterminoloogiat üldjoontes teades küll probleemiks, kuid spetsiifilisemate puhul ei ole sellest abi. Näiteks “tulsektori” kasutamine üldise iseloomuga ja “tuleriba” kasutamine spetsiifilisema keelekasutusega aruannete põhjal koostatud tekstis viib mõttele, et autor kasutab neid sünonüümidenä ala kohta, mis oli igale suurtükipatareile tulistamiseks ette nähtud. Sellele mõttekäigule aitab kaasa ka tuleribade ulatuse esitamine kraadides, arvestades patareide asukohti, nende asetust teiste patareide suhtes ja nende ülesandeid. Kuid konkreetset selgust raamatust ei saa. Kohati on raamatus tõlkijapoolseid abistavaid joonealuseid märkusi, kuid ka siin tuleb ette ebatäpsusi. Näiteks kaabeltau mõõdu (185,2 m) selgitamine (lk. 19) on veidi ebatäpne. Meresuurtükiväes kasutati suurtükikaabeldauid, mis on 182,88 m.⁹

⁸ E. Kaup. Punalipulise armaada sõjakäigud Eesti vastu. September–juuni 1940. – Tuna 1999, nr. 4, lk. 17–39. Sisaldab 22 dokumenti Venemaa Riikliku Sõjamerelaevastiku arhiivist.

⁹ ERA, f. 642, n. 1, s. 280, l. 19p. Rannapatarei nr. 1. ülema kiri Aegna saare komandandile. 22. jaanuaril 1933. a., nr. 4.; Juhendid artilleeria õppusteks laevas ja rannapatareides. Koost. v-ltn. Peeter Mey. Tallinn, 1925, lk. 26–27; Ministerstvo Oborony Rossiiskoj Federacii. Institut voennoj istorii. Voennyj entsiklopedičeskij slovar'. I tom. Moskva, 2001.

Silma hakkas ka pisivigu ja küsitavusi, mis detailirohket raamatut allikana kasutades võivada osutada oluliseks. Näiteks lk. 75 on midagi lahti PBL isikkoosseisu Talvesõja-aegse arvuga. 1. veebruaril 1940. a. oli ravis väidetavalt 83 217 komandöri, 11 213 nooremkomandöri ja 43 236 reavõitlejat. Nooremkomandöre ja reavõitlejaid on ka kokku (54 449) palju vähem kui komandöre? Kui sisse pole sattunud just lohakus- või trükiviga, vajanuks see selgitust. Mitmed faktilised lahknevused raamatu piires on suure tõenäosusega tagasiviidavad erinevustele allikdokumentide vahel, kuid siinkirjutajail puudub selle kontrollimiseks võimalus. Selliseid ebakõlasid saanuks vältida põhjaliku toimetamisega, kuid mis seal salata: sedavõrd suure hulga detailse info võrdlemine oleks väga mahukas töö. Siiski mõningad iseloomulikud näited. Leheküljel 178 on Aegna 152 mm patarei ülesandeks märgitud Viimsi poolsaare ja Aegna vahelise laevatee kaitsmine, leheküljel 183 aga Naissaare ja Aegna vahelise laevatee kaitsmine. Õigeks tuleb lugeda teist, sest Aegna ja Viimsi poolsaare (Kräsuli saare) vaheline ala on väga madal (3 m) ning selle läbipääsu nimetamine laevateeks on veidi liialdatud. Kirjutades Eesti rannapatareidest, selgub, et patarei nr. 3 pidanuks asuma Aegna saare idaosas (lk. 183), kuid tegelikult paiknes see saare lääneosas. Lehekülgedel 179, 181, 182, 200 on Viimsi poolsaare läänerannikul asuva 120 mm patarei suurtükkide arvuks märgitud neli, kuid lk. 186 on nende arv kolm.

Tõstenurga ja laskumisnurga all peeti silmas tõenäoliselt suurtükitoru tõstmise ja langetamise maksimaalset ulatust, mida väljendati kraadides. 90°-st väiksemat kahuri tõstenurka võib veel ette kujutada, raskem on aga aru saada 289°-st või 354°-st tõstenurgast (lk. 184 ja 185).

Selgusetuks jääb Eesti patareidest suurima, 305 mm, Aegna patarei tuleriba – 02°12′ 24″ (lk. 183).

Hinnanguliseks liialduseks tuleb pidada endiste Eesti patareidele ülesannete jagamise nimetamist “uute ülesannete andmiseks” (lk. 181). Ka Eesti patareidena olid neil ikka samad ülesanded: Aegna ja Viimsi poolsaare patareid koos Naissaare põhjapatareiga (nr. 5) pidid kaitsma Tallinnat rünnaku vastu, mille lähtepunkt asus Kopli poolsaare ja Naissaare tuletorni vahelisest joonest ida pool, ning Suurupi poolsaare

patareid koos Naissaare lõunapatareiga (nr. 4) rünnaku vastu joonest lääne pool.¹⁰

Mõningatel puhkudel on meil võimalik raamatus esitatud Venemaa Sõjamerelaevastiku Arhiivi infot võrrelda ka kohapealsete Eesti andmetega. Eesti Riigiarhiivis säilitatava Naissaare põhjapatarei (nr. 5) 1940. aastal koostatud üleandmisakti järgi koosnes patarei kolmest, mitte neljast suurtükist, nagu on raamatus (lk. 184 jne.). Samuti erineb laskekaugus. Aktis on selleks ühel suurtükil 110 ja teisel 76 kaabeltaud. Kolmas oli moderniseerimisel.¹¹ Raamatus on kõigi kahurite laskekauguseks märgitud 110 kaabeltaud (lk. 184). Üleandmisaktid koostati eesti ja vene keeles ning akti teise eksemplari loogiline asukoht oleks PBL dokumentide hulgas. Siiski ei selgu raamatust sealsete andmete pärinemise täpne aeg. Selleks võis olla nii suvi kui ka sügis 1940. Sügiseks võidi tõesti ka ülejäänud suurtükid moderniseerida ning lisada neljas suurtükk.

Ka NSV Liidu poolsete ülevõtjate väitesse Aegna 305 mm patarei torude kulumise kohta 60% ulatuses (lk. 178) tuleb suhtuda ettevaatlikult. Juba eespoolmainitud Naissaare patareide üleandmisakti eestikeelsesse varianti pidasid Eesti üleandjad vajalikuks märkida, et torude kulumisega 70–75% ulatuses nad ei nõustu ja nende arvates on kulumine kõige rohkem 30%. Väited Eesti poole vähesest aktiivsusest NSV Liidule hoonete rentimisel (lk. 161) või isegi baaside üleandmistähtaegadest mittekinnipidamisest ja baaside lepingus ettenähtud konkreetsete maa-alade kindlaksmääramise kokkuleppega viivitamisest (lk. 173) on liialdatud ja need tulenevad pigem kasutatud allikate iseloomust kui raamatu neutraalset tooni arvestades autori isiklikust veendumusest. Pigem oli Eesti riik see, kelle huvides oli võimalikult ruttu ja täpselt fikseerida kirjalikult kõik kokkulepped ning täita Damoklese mõõgana pea kohal rippuva NSV Liidu sõjaväe nõudmised. Maapiirkondades tuhandete meeste korraga majutamine ei olnud lihtne. Lühikese ettevalmistusajaga jõuti korda seada tühjalts seisnud hooned, kuid sellest ei piisanud. NSV Liidu sõjaväe käsutusse tuli anda ka ühiskondlikke hooneid, aga sellestki ei jätkunud. Et NSV Liidu sõjavägi ei olnud olukorraga rahul, on mõistetav. Suurematest maa-aladest jõuti 1939. a. NSV Liidu käsutusse anda peamiselt lennuväljad ning rannikualad

¹⁰ ERA, f. 642, n. 1, s. 309. Merekindluste mobilisatsiooni kattekava 25. aprill 1939.

¹¹ ERA, f. 643, n. 1, s. 422, l. 3–4. Naissaare komandantuuri komandant Merejõudude juhatajale. 3. august 1940. a. Naissaarel N. Liidu väeosa üleantud patareide (nr. 4. ja 5.) ja muu varustuse aktid ja nimestikud.

Pakri poolsaarel ja Pakri saartel rannasuurtükide paigutamiseks. 1940. a. esimestel kuudel tekkis mõningane paus osalt väga külma talve, Talvesõja, aga ka Eesti ja NSV Liidu vaheliste läbirääkimiste tõttu baasideks antavate maa-alade ja renditingimuste täpsemaks kindlaksmääramiseks. Loomulik, et selles olukorras jäi NSV Liidu sõjaväelastele kohapeal mulje Eesti soovimatusest maid anda. 15. mai 1940. a. kokkuleppe järel olukord muutus. Suurem osa lepingus fikseeritud maa-alasid anti üle kolme järgneva kuu jooksul. Peaaegu kõigi üleandmistähtaegu ületati.¹² Osaliselt oli selles süüdi NSV Liidu sõjavägi ise, kelle esindajad jäid tihti üleandmiskomisjonide ühisistungitele tulemata.¹³ Osaliselt põhjustasid viivitusi lühikesele ajavahemikule surutud ettevalmistustööd – täpse koha kokkuleppimine maastikul, plaanide joonistamine, maa-ala väljamõõtmine, sellele jääva kinnisvara, metsa, viljapuude jm. hindamine ja elanike lahkuma sundimine.

Väikesest lõivu maksmisest tõlgitava keelele ei ole raamatu eestindajad pääsenud. *Baltiskoje more*-st on Läänemere asemel saanud Balti meri, ainult mõnes üksikus kohas on see tõlgitud Läänemereks. Daugava jõe asemel oleks ilusam olnud kasutada Väina (lk. 171 jne.). Tugevalt erinevatest keeltest mõjutatud eestikeelse sõjandusterminoloogia tõttu võinuks sõjalaevatüüpide (liini- ja lahingulaev, hävitaja jne.) esmamainimisel olla lisatud ka venekeelne vaste käsikirjast. Sama kehtib ka eespoolmainitud spetsiifiliste terminite kohta. Nii saanuks natuke tasandada autori tegematajätmist ja nõudlikumale lugejale oleks jäänud alternatiivsetest allikatest kontrollimise võimalus.

Tunnustamist väärrib autori neutraalne üldstiil. Soomesse ja Eestisse suhtumine on kiretu, kriitikat pälvib PBL laevastik, mis on loomulik raamatu rõhuasetuse tõttu viimasele ja kasutatud allikaidki silmas pidades. Kui lugejale jääb raamatu lõppu jõudnuna mulje, et 1940. a. suvesündmuste poliitiline pool jäi üsna lahjaks ning sõna “okupeerimine” tekstis vist ei olnudki, siis ta ei eksi. Miks see nii on, vastab autor Eesti Ekspressile (11. 04. 2008) antud intervjuus: “See sõna kutsub kohe esile teatud suhtumise,”

seletab Petrov. “Mis toimus, see tuleb muidugi välja öelda. Mulle tundub, et vene lugejale sobib Baltikumi 1940. a. sündmuste kohta kõige rohkem sõna “prisoedinenie” (liitmine).”¹⁴

Vormipuudused sisu siiski üles ei kaalu. Tegemist on vajaliku raamatuga, mis täiendab oluliselt meie ajalooeadmisi. Detailirikka ja faktitiheda teksti tõttu seda mõnusaks uinumiseelseks lektüüriks öökapile just ei soovita, aga Eesti rannakaitset, mereajalugu, 1940. a. sündmusi uurivale asjatundjale on Pavel Petrovi raamat suurepärane allikas. Mis ei tähenda, et mitteasjatundja raamatut lugeda ei võiks. Lihtsalt lugema asudes tuleb varuda rohkem kannatust.

Aivar Niglas

Meelis Maripuu

¹² ERA, f. 531, n. 1, s. 59, l. 292. NSV Liidu relvastatud jõududele Saaremaal üleantud maa-alade (baaside) nimestik. Lisa Saaremaakaitse ülema kirjale. 18. september 1940. a.

¹³ ERA, f. 531, n. 1, s. 59, l. 135. Saaremaakaitse ülema kiri Sõjaministri II abile. 30. juuli 1940. Nr. 09. Ülevaade maa-alade hindamisest ja üleandmisest N. Liidu relvastatud jõududele Saaremaal.

¹⁴ T. Vahter. Vene ajaloolane tõi päevavalgele Eesti vallutamise plaani. – Eesti Ekspress 11.4.2008.